

Hajnóci R. József, a szepesi bányavidék történetírója

HADOBÁS SÁNDOR

Az 1883-ban *Lőcsén* megalakult *Szepesmegyei Történelmi Társulat* tevékenységének rendszerességével, publikációinak számával és színvonalával messze kiemelkedett a kiegyezés utáni évtizedekben létrejött hasonló jellegű szerveződések közül. Legismertebb tagjai *Bal Jeromos*, *Bruckner Győző*, *Demkó Kálmán*, *Hradszky József*, *Hajnóci R. József*, *Pajdussák Máté*, *Sváby Frigyes* és *Weber Samu* – „civilben” papok, tanárok, hivatalnokok – voltak, akik alapvető fontosságú könyvekkel és tanulmányokkal járultak hozzá a *Szepesség* múltjának megismeréséhez. Sajnos nevüket és tevékenységüket már csak a legszűkebb szakmai körökben ismerik, műveik pedig könyvészeti ritkaságoknak számítanak. A modern technika segítségével azonban lassan sikerül személyüket és munkáikat kiemelni a feledés homályából: helytörténeti monográfiáik, forrásközléseik és tanulmányaik néhány éve az interneten, az *Országos Széchényi Könyvtár* által működtetett *Magyar Elektronikus Könyvtár* állományában¹, de más portálokon is teljes egészében hozzáférhetőek, az egyik hazai kiadó (*História Antik Könyvesház*) pedig sorra jelenteti meg reprint kiadásban azokat.²

---

¹ Az említett szepesi történetírók legtöbb munkáját a rudabányai *Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány*, valamint a szintén *Rudabányán* működő *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum* munkatársai digitalizálták és juttatták el a MEK-be.

² Az egykori *Szepesmegyei Történelmi Társulatot* (1883-1946) a lőcsei szlovák történészek *Spířský dejepisný spolok* néven 1992-ben újjászervezték, és ma is eredményesen működik.

A *Szepesség* legfontosabb gazdasági tevékenysége, a bányászat sem maradhatott ki a társulat által vizsgált témák közül. A fentebb említett vezető munkatársak közül *Hajnóci R. József* nevéhez fűződik az iparágra és a rokon szakmákra vonatkozó források összegyűjtése, feldolgozása és publikálása. Egy könyv, egy nagyobb tanulmány és több újságcikk lett kutatásainak eredménye. Ezért méltán sorolhatjuk őt a magyar bányászattörténet-írás kiemelkedő alakjai közé. Életét és munkásságát ebből a megfontolásból idézzük fel folyóiratunk hasábjain

Az *Alföld* fia volt, mégis a hegyek között, hajdani *Felvidéki*unk varázslatos táján, a *Szepességben* talált hazára. A *Bihar megyei Derecskén* látta meg a napvilágot 1854. február 14-én. Szülei *Zák (Zach) Károly* dragonyos kapitány és *Hainotzy (Hajnóczy) Lujza*. Eredeti neve *Zák Rajmund* volt. 1884-ben édesanyja családja fiúi ágon kihalni látszott (később azonban kiderült, hogy annak van pozsonyi és bécsi ága is), ezért rávették *Rajmundot*, hogy vegye fel a *Hajnóczy* nevet. Ettől kezdve a *József* keresztnévet használta, R. betűvel jelezve a korábbi. A visszaemlékezők szerint liberális beállítottságú volt (szabadkőműves is), nevét tüntetőleg plebejus módon *-ci* végződéssel írta, de gyermekei később visszatértek az előkelőbb alakhoz.

Középiskolai tanulmányait *Nagyváradon*, *Derecskén*, *Debrecenben* és *Késmárkon* végezte. 1875 szeptemberétől 1878 júniusáig a budapesti egyetemen a történelmi, földrajz, neveléstani és bölcséleti előadásokat hallgatta. 1878. május 18-án középiskolai tornatanári oklevelet szerzett. Az 1878-79. iskolai évben a fővárosi VIII. kerületi főreáliskola oktatója, s mint kitűnő sportember, a nemzeti tornaegyesületben előtornázó volt 1883-ig. 1880. június 12-én egyetemes földrajzból, magyar történelemből és oklevéltanból doktori címet nyert, 1881. május 3-án történelemből és földrajzból tanári oklevelet szerzett. 1880. október 15.-től 1888 tavaszáig fővárosi tanfelügyelőség munkatársa, emellett különböző iskolákban tanított is. 1881-ben megnősült, felesége a szepességi *Marcsek Eugénia* volt (Késmárk, 1855 – Lőcse, 1939). Tíz gyermekük született, akik közül hét élte meg a felnőttkort és alapított családot.

Dr. Hajnóczy R. József 1910-ben.

1888. április 9-én kapott kinevezést *Szepes vármegye* tanfelügyelői posztjára. Élete hátralevő részét *Lőcsén* töltötte. 25 éves tanfelügyelői működését munkatársai egy kis kiadvánnyal köszön-

tötték.³ 1914-ben vonult nyugalomba. Több lap, kiadvány szerkesztését végezte (*Szepes* c. hetilap, *Közlemények Szepesvármegye Múltjából* 1921–1926, *Szepesi Hírlap* 1922–1925.) 1921-től 1931-ig a *Szepes Megyei Történelmi Társulat* titkári teendőit is ellátta. 1931. május 30-án hunyt el a volt megyeszékhelyen, 77 éves korában.⁴

Hajnóci R. Józsefné Marcsek Eugénia

Hajnóci gyermekei közül két fia, *Iván* és *Sándor* gyakran publikáló középiskolai tanár lett, mindketten szerepelnek a *Magyar írók élete és munkái* című sorozat megfelelő újabb (*Gulyás Pál*

---

³ *Emléklapok Hajnóci R. József Szepes vármegyében huszonöt évig kir. tanfelügyelőként működése ünnepére.* Szerk. Halmos Andor. Lőcse, 1913. Szepesvm. Közig. Ny., 1913. 40 sztl. p. 24 cm

⁴ Az életrajzi adatok fő forrásai: Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái* Hajnóci-szócikke, valamint Schermann Ákos *Hajnóczy R. József és leánya, Rózsa* című írása a *Lőcsei evangélikus temető* c. internetes portálon.

által megindított, *Viczián István* által szerkesztett) kötetében. Leányai közül *Rózsa* (Lőcse, 1892 – Budapest, 1944) 1918-ban a későbbi neves orientalista, *Germanus Gyula* felesége lett. 1929-ben férjével, aki a *Rabindranath Tagore* által szervezett santiniketani egyetemen kapott tanári megbízást, *Indiába* utazott. Hároméves ott-tartózkodásuk alatt részletes naplót vezetett, melynek alapján később *Bengáli tűz* címmel nagysikerű könyvet írt.⁵ *Hajnóczy Rózsa* 1944 júliusában – félve a háború közelgő borzalmaitól – gyógyszer-túladagolással öngyilkosságot követett el. Említett műve ma is az egyik legnépszerűbb, legolvasottabb magyar könyv, számos új kiadása jelent meg. A szerzőt azonban példátlan méltánytalanság érte. Volt férje ugyanis nem sokkal 1979-ben bekövetkezett halála előtt azt állította, hogy a könyvnek nem az egykori felesége, hanem ő maga a szerzője, az asszony nevét csak írói álnévként használta. Érvényesítette szerzői jogait, s attól kezdve *Germanus* művei közé sorolják a könyvtárakban. A szakemberek közül többen (például *Madarász Imre*) is szégyenletesnek tartják ezt az eljárást, mind *Germanusra*, mind pedig a *Szerzői Jogvédő Hivatalra* nézve.⁶

Hajnóci hivatali tevékenysége mellett – már *Lőcsére* kerülését megelőzően is – sokrétű szakirodalmi munkásságot folytatott: történelmi, földrajzi, pedagógiai és más témájú könyveket, tanulmányokat és cikkeket publikált. Írásai jelentek meg a következő lapokban: *Bihar* (Nagyvárad), *Debreczeni Ellenőr*, *Déliabáb*, *Budapest*, *Polgári Iskola*, *A Hon*, *Pesti Napló*, *Polgári Iskola*, *Népnevelők Lapja*, *Váczi Közlöny*, *Néptanítók Lapja*, *Sport*, *Nemzeti Nénevelés*, *Földrajzi Közlemények*, *Herkules*, *Tornaügy*, *Magyar Föld*, *Nemzet*, *Magyar Pedagógia*, *Szepesi Lapok*, *Szepes*, *Magyar Bazár*, *Ország-Világ*, *Borsszem Jankó*, *Karpathen-Post* stb. Újságcikkeit gyakran álnéven vagy csak betűjelzésekkel adta közre. A *Nóták – Históriaik* című füzet sorozatban névtelenül adta ki könyvedebb műfajú írásait. Több tankönyvet is írt. 1894-ben *Győrben*

---

⁵ G. Hajnóczy Rózsa: *Bengáli tűz. Három esztendő története*. 1-3. r. Bp. 1943. Singer és Wolfner, 342, 280, 216 old., 1 térk. (egybekötve).

⁶ Madarász Imre: *Bengáli rejtély, avagy az eltüntetett szerző (polémia)*. Egy kis filológiai krimi. = *PoLíSz*, 108. sz. 2007. október.

jelent meg a magyar jakobinusok egyik vezéralakjáról szóló kötete (Hajnóczy József élete 1750-1794).

Az utókor számára különösen értékesek a *Szepességgel* kapcsolatos művei (pl. *Lőcsei kalauz*, 1910; *Jókai Szepesben. Irodalom-történeti rajz*, 1925 stb.) A terület nagy múltú – de *Hajnóci* korában már erősen hanyatló – bányászatának története sem kerülte el a figyelmét, aminek tanulmányozására már mint a *Szepesmegyei Történelmi Társulat* munkatársa vállalkozott.

Néhány, e témában írt újságcikket követően a *Magyarországi Kárpát Egyesület Évkönyvének* 31. (1904) és 32. (1905) kötetében jelent meg *A szepesi bányavidék természeti viszonyai és bányászata* című kétrészes tanulmánya. (A 2. rész végén ígért 3. folytatás sajnos nem készült el.) A munka első felében a *Szepesség* természeti viszonyait mutatja be érdekesen, a kor tudományos színvonalának megfelelően, ezekre a sorokra ma már természetesen megfelelő kritikával kell tekinteni, de jórészt most is helytállóak. Az alábbiak szerint mutatja be az általa vizsgált területet, illetve bányahelyeket:

„...*Még pontosabban megmutatják a földképen [térképen] ezt a bányavidéket azok a városok, s nagy- és kisközségek, melyeknek a határaiban ősidők óta máig is folyik az ércútzás. Ezek nyugatról keletre így sorakoznak egymás mellé: a Hernád-folyó és déli mellékvizei völgyeiben: Igló a Hernád szép tágas medencéjében, Teplicska a Sövénymögi (Za-plotami) nevű hegykúp délnyugati lejtőjén, Márkusfalva a Hernád mellett, Kotterbach a hasonló nevű patak szűk völgyében, Porács a Kovás- (Gálmusz-) hegység Magasdomb (Viszoki-vrsok) nevű csúcsának déli menedékes oldalán, Felső- és Alsó-Szlovinka a Hollófej (Rabenkopf) nevű hegykúp északkeleti lábánál, Krompach a Szlovinkai-patak alsó völgyében és a Hernád partján s Kluknó szintén a Hernád mellett; a Gölnic-folyó és mellékvizei völgyeiben: Sztracena, Imrichfalva, Istvánfalva és Nagy-Hnilec a Gölnic felső folyásának szűk völgyzugaiban, Szepespatak (Kis-Hnilec) a Vas-patak zezugos völgyében, Merény a Vas-patak és a Gölnic-folyó egyesülő kis medencéjében, Zavadka a Tilalmas- (Hégény-) hegység Fenyveske (Szoszinka) nevű kúpjának délnyugati lejtőjén, Lassúpatak és Óvíz a hasonló nevű vízerek szűk völgyeiben, Svedlér, Szepes-Remete, Nagy-Kunc-*

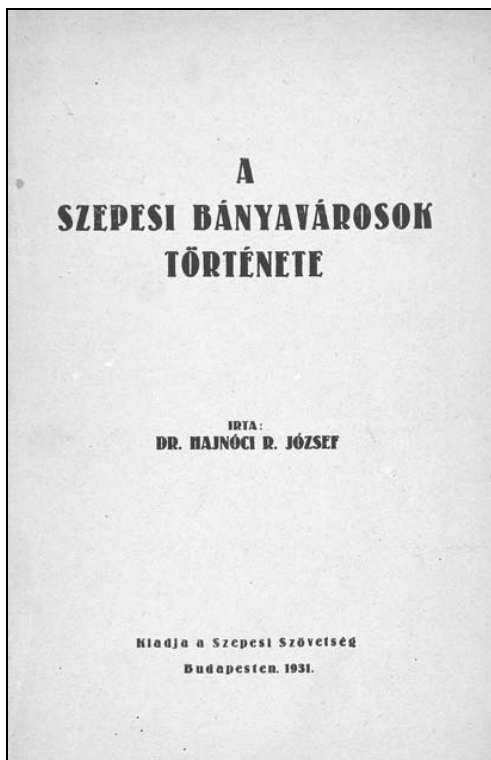
falva, Prakfalva és Gölnicbánya a Gölnic középső folyása mellett, Zakárfalva a Szurdokos-hegy (Klippberg) keleti lejtőjén, Jekelfalva a Gölnic alsó völgyében és Margitfalva a Gölnic és Hernád összefolyásánál; a Kassai-hegycsoport nyugati oldalán: Nagy-Folkmár és Kajsó a Kajsói-patak völgyében, s Kis-Folkmár és Opáka az Opákai-patak mellett; s végre a vármegye délkeleti szögletében Szomolnokhuta és Szomolnok a Szomolnok-patakat szegélyező hegyoldalakon.”

A tanulmány második részében a Szepesség bányászatának és a hozzá kapcsolódó iparágaknak a 20. század eleji állapotát rögzíti, településenként felsorolva a működő üzemeket. A bevezetésben többek között ezt írja: „...A legújabb időben, a XIX. század utolsó évtizedeiben rohamos hanyatlásnak indult a szepesi bányászat. Az ércerek kiapadása, a nagytőke és a külföldi fémtermelés versenye, a közlekedés útjainak áthelyeződése, s a munkás néposztálynak mindegyre fokozódó kivándorlása negyven-ötven év óta majdnem koldusokká szegényítette le bányavárosainkat és polgárságát. A hajdani, élénk munkazajtól zsongott bánya- és kohóművek túlnyomó többsége üresen romladozik; az egykor vidám lakossággal telt városok szemlátomást néptelenednek; s a polgárság, régi vagyonának roncsaival és nagybecsű szakműveltségével együtt lassanként egészen eltűnik. E szomorú hanyatlást élénken megvilágosítják az alant felsorolt hiteles adatok, melyek szerint a szepesi bányavidéken 1903-ban összesen csak a következő kisebb-nagyobb bánya- és kohóművek voltak, a bányavidék községei, s a bánya- és kohóművek tulajdonosai neveinek betűsora szerint.”

A felsorolás végén megjegyzi: „...Íme, a szepesi bányavidéknek 32 városa és községe közül 25-ben összesen csak 171 kisebb-nagyobb bányamű volt az 1903-adik évben. De sajnos, ezeknek túlnyomó többsége csak a hivatalos nyilvántartásban szerepelt, tulajdonosaik jogainak megőrzése végett. Rendes művelésben csak néhány részesült, amelyeknek nemzetgazdasági és nemzeti értékéről jövőre számolok be.” (Mint fentebb jeleztük, ez a rész végül is nem készült el.)

Mivel az MKE évkönyvsorozata még a legnagyobb könyvtárainkban is csak kivételesen található meg teljes egészében, *Hajnóci*

adatgazdag, jó áttekintést nyújtó tanulmánya a kutatók előtt gyakorlatilag mind a mai napig ismeretlen maradt, hivatkozásokat is alig találunk rá.

A szepesi bányavárosok története című könyv borítója.

Közismert viszont az 1931-ben megjelent *A szepesi bányavárosok története* című műve, amelynek érdekes sorsa volt. Eredetileg a *Szepesmegyei Történelmi Társulat Millenniumi Kiadványai* című könyvsorozat VII. köteteként szándékoztak kiadni *Lőcsén*, 1903-ban. Négy ív (64 oldal) nyomtatása el is készült, de a munka a szükséges anyagiak híján akkor félbemaradt. *Hajnóci* halálának évében a fia, *dr. Hajnóczky Iván* elővette a szerencsére raktárban heverő kész íveket, sajtó alá rendezte, és a korábitól eltérő, sűrűbb

szedéssel kinyomtatta a hiányzó részeket, s így végre csaknem három évtizedes késéssel – de érdekes módon az 1903-as évszámot viselő belső címlappal – a *Szepesi Szövetség* kiadásában végre megjelenhetett az értékes mű.⁷ További érdekessége, hogy szinte szó szerint olvasható benne az *MKE Évkönyvében* szereplő tanulmány első része, a második, értékesebb fele azonban teljesen hiányzik. Így csak a két munka együttes tanulmányozása nyújthat átfogó képet a szepesi bányászat 20. század elejéig terjedő történetéről.

A könyv négy részre tagolódik, az alábbiak szerint (az alcímek pedig további tájékoztatást nyújtanak a tartalomról):

I. A szepesi bányavidék természeti viszonyai és őstörténete, kezdettől Kr. u. 896-ig. (5-42. old.) – Jelentősége. Földrajzi helyzete. Határai. Keletkezése. Szerkezete. Fölszíne. Történetének érdekessége. Őslakói és ősi bányászata. Történetének magyar korszakai.

II. A szepesi bányavárosok megalakulása és fejlődése, 896–1523. (43-83. old.) – A magyarok honfoglalása ezen a vidéken. A magyar állam kiterjesztése erre a vidékre. A szászoknak ide telepítése. Ezek származása és nyelve. A szepesi bányavárosok keletkezése. A tatárjárás. A bányavárosok újraképzése és közjogi fejlődése, egyenként [egyenként]. Bányajoguk eredete és kiforrása. Anyagi és erkölcsi műveltségük. Önállóságuk elvesztése.

III. A szepesi bányavárosok hanyatlása a földesúri hatóság idejében, 1523–1740. (84-94. old.) – Elajándékozásuk következtetése. Közjogi viszonyosságuk. Bányajoguk fejlődése. Dologi és szellemi műveltségük.

IV. A szepesi bányavárosok föllendülése felszabadulásuk idejében, 1741–1918. (95-104. old.) – Közjogi fejlődésük. Igló visszaszerzése. A Felsőmagyarországi Bányapolgárság működése. Megváltkozásuk. A vármegyébe bekezelésük. Bányajoguk és hatóságuk. Bányaművelésük. Dologi és szellemi műveltségük.

Amint a fentiekből kitűnik, *Hajnóci* kitért a *Szepesség* és a bányavárosok történetének minden lényeges szempontjára. Adatai megbízhatóak, következtetése helytállóak, munkája ezért nélkülöz-

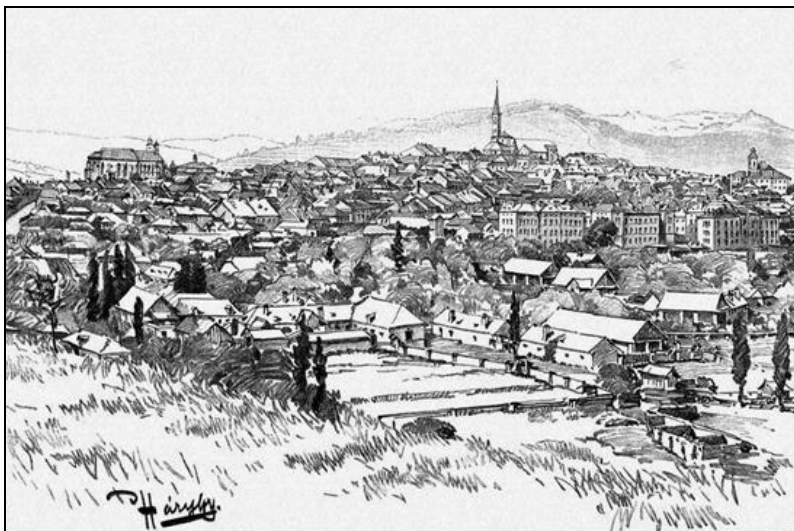
---

⁷ A könyv utolsó oldalán a következő információ olvasható: „Az 5-7. íveket a szerző hagyatékából összeállította Hajnóczy Iván dr. Készült a Petőfi-nyomdában. Kecskemét, 1931.”

lözhetetlen forrása a mai bányászattörténeti kutatásnak is. Szerencsére most már ez is könnyen hozzáférhető a *Magyar Elektronikus Könyvtárban*.

Egy évszázad távolából is hálásak lehetünk *Hajnóci R. Józsefnek* és történéstársainak azért az áldozatos munkáért, amit a *Szepesség* múltjának feltárása és megismertetése érdekében tettek. A történelem vihara sajnos elsöpörte azt a páratlanul érdekes világot, amit a nagyközönség leginkább *Jókai, Mikszáth* és *Krúdy* regényeiből ismer. A szépirodalmi alkotások a *Szepesmegyei Történelmi Társulat* kiadványaival együtt olvasva adhatnak hiteles képet a ma emberének a hajdani *Nagy-Magyarország* gyöngyszeméről, a *Szepességről*.

Végezetül köszönetet mondok *Schermann Ákos* úrnak (*Budapest*), akit rokoni szálak fűznek a *Hajnóczy-családhoz*, hogy rendelkezésünkre bocsátotta *Hajnóci R. József* és felesége fényképét.

Lőcse látképe a 19. század végén.
(*Háry Gyula fénykép alapján készült rajza Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben felvidéki kötetéből.*)

T a r t a l o m

Tanulmányok

Michael Dachselt: A bányamanókról (1662). (<i>Fordította és jegyzetekkel ellátta Magyar László András</i>)	3
A farbőr, mint bányászszimbólum (<i>Szemán Attila</i>)	39
A brennbergi szénbányászat a kezdetektől 1900-ig. (<i>A. Szála Erzsébet</i>)	64
Dr. Vitális István szénkutatásai 1920 és 1925 között. (<i>Dr. Vitális György</i>)	88

Közlemények

A borszéki üveggyár. (<i>Farkas Aladár</i>)	104
Andrija Mohorovičić és egy megkésett centenáriumi emlékezés. (<i>Zsadányi Éva</i>)	115
A bányászok pálinkázása. (<i>Hadobás Sándor</i>)	122

Életmű

Hajnóci R. József, a szepesi bányavárosok történetírója. (<i>Hadobás Sándor</i>)	132
---	-----

